

Людмила МІНЕНКО

доктор філософії

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0249-9856>

Електронна пошта: l.minenko2023@gmail.com

НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕМОРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІЙСЬКОВИХ МУЗЕЯХ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ (СТАНОМ НА 2024 р.)

У статті проаналізовано нормативно-методичні і рекомендаційні документи, розроблені державними установами, а також пропозиції громадськості м. Києва щодо меморіальних заходів з увічнення історичних подій сучасної російсько-української війни й меморіалізації Захисників і Захисниць України. Запропоновані для проведення заінтересованими сторонами меморіальні акції подано у табличній формі, що систематизовано дає змогу спростити процес вибору найбільш доцільної. Розглянуте розмежовано на заходи зі вшанування загиблих героїв й тих, хто продовжують боротьбу з окупаційними військами або є ветеранами (учасниками) російсько-української війни. Такий підхід здійснено з метою оптимально-прикладної адаптації заходів за умови їх використання у діяльності військових музеїв сил безпеки і сил оборони та складає наукову новизну дослідження. Водночас як свідчення позитивної музейної практики запропоновано алгоритм висвітлення об'єктивних фактів про реальних учасників історичних подій під час підготовки тематичних експозицій (виставок). Теоретичною і практичною значущістю дослідження є те, що наведений систематизований перелік дає змогу достатньо змістовно-методично ознайомитися з різними підходами до меморіалізації. Фактично, актуально-тематичне розмежування меморіальних заходів допоможе якісному підбору необхідного для найбільш продуктивно-своєчасного його використання залежно від обставин. Тому правильно підібрані та фахово реалізовані заходи гарантуватимуть актуальність експозиційної (виставкової) роботи у сфері безпеки та оборони, що, на наше переконання, активізуватиме цільового відвідувача.

Ключові слова: меморіальні заходи, Захисники і Захисниці України, російсько-українська війна, розмежування меморіальних акцій (заходів), військово-історичні музеї, військові музеї сил безпеки і сил оборони України, політика пам'яті, нормативно-методичні засади військово-меморіальної діяльності.

Постановка проблеми. Наразі існує значна кількість рекомендаційних матеріалів, запропонованих державними органами і громадськістю, що містять перелік заходів із увічнення історичних подій російсько-української війни (далі – РУВ) і меморіалізації звитяг Захисників й Захисниць України. Зважаючи на поточну ситуацію на фронтах РУВ, значну кількість героїчних вчинків Захисників і Захисниць України як загиблих, так і тих, хто продовжують боротьбу чи є ветеранами, а також те, що меморіальні заходи на базі вітчизняних військових музеїв сил безпеки і сил

оборони доречно реалізовувати більш системно, розмежовано, змістовно і методично, ця тема є глибоко актуальною. У зв'язку з цим, маємо підкреслити, що згідно із Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII визначено, що:

- силами безпеки є правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України;

- силами оборони є Збройні Сили України, інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави (Про національну безпеку України. 2018).

Враховуючи зазначене, у статті під терміном «*вітчизняні військові музеї сил безпеки і сил оборони*» розуміємо сукупність військових музеїв, музеїв або кімнат бойових традицій при військових частинах, військових навчальних закладах, установах, організаціях, що входять до означених сил і призначені для збирання, дослідження, зберігання, використання та популяризації пам'яток матеріальної і духовної військової історії та культури, а також виконують просвітницьку функцію, спрямовану на популяризацію надбань національної військової історико-культурної спадщини (сформовано автором із використанням: Про національну безпеку України. 2018; Інструкція з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України. 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні музеї виступають ключовими інституціями, що займаються збиранням, упорядкуванням, збереженням і візуалізацією інформації про події сучасної російсько-української війни та їх учасників, а також донесенням цієї інформації до відвідувачів. Окрім експозиційно-виставкової роботи, у музеях важливе місце займає меморіальна діяльність, що реалізується через різнопланові заходи. Огляд останніх досліджень і публікацій із питань меморіалізації у музеях засвідчив недостатність таких наукових праць, підтвердив актуальність цієї теми та переконав нас у необхідності її переосмислення для належного впровадження у діяльність військових музеїв сил безпеки і сил оборони.

Зокрема, М. Верхотурова і М. Голик засвідчують, що під час формування експозицій (виставок) важливим є візуальна айдентика, що має на меті створення цілісного образу експозиції для налаштування відвідувача на сприйняття інформації. Автори дійшли висновку, що інформаційна наповненість експозиції має стимулювати відвідувача формувати власну думку на певну інформацію (Верхотурова, М. А. & Голик, М. М. 2022). Проте питання меморіальних заходів залишилося поза їхнім дослідженням, а загальний огляд цієї теми зосереджується на ролі меморіалізації подій РУВ як чинника національної безпеки України.

У свою чергу, О. Волянюк зазначає, що політика пам'яті та ідентичності за сучасних умов потребують комплексних рішень, ресурсної підтримки на постійній основі, системної, узгодженої співпраці зацікавлених суб'єктів із потенційними донорами. Наголосила на тому, що важливо зберегти змістовні, інформативні, емоційні, смислові навантаження цього періоду і проаналізувала перше громадське обговорення комплексної меморіалізації російсько-української війни, що відбулося у березні 2024 р. поміж експертів й парламентарів. Зазначила види заходів (явищ), що структурують пам'ять суспільства і про які йшлося під час обговорення: календар вшанувань жертв, військові кладовища, монументальне мистецтво, музеєфікація, документування, конкурентоспроможні (поряд із ворожою пропагандою) формати комеморацій, цифрові спогади про війну та віртуальні її репрезентації для іноземців. Наголосила на необхідності формування державної стратегії меморіалізації, що об'єднувала б різні установи й спільноти для ефективного збереження історичної пам'яті на національному рівні. Підкреслила, що окремі пропозиції стосовно «систематизованого підходу до меморіалізації» або єдиної «рамки вшанування пам'яті на загальнодержавному і локальному рівнях» є дискусійними, оскільки різні регіони можуть мати власні історичні акценти та культурні особливості. Відмітила, що таке положення ускладнює впровадження єдиного порядку вшанування пам'яті. Водночас зазначила, що роль держави у просторах суспільної пам'яті не варто применшувати чи обмежувати лише умовним конструюванням місць пам'яті, адже безпекова та адаптаційна функція політики пам'яті й ідентичності є особливо актуальною у складні кризові періоди (Волянюк, О. 2024). У цій роботі меморіальні заходи лише перелічені, їх аналіз не здійснювався.

Значний внесок у галузі меморіалізації здійснив Національний військово-історичний музей України (далі – НВІМУ). Зокрема, заступник директора з наукової роботи НВІМУ Ярослав Тинченко став одним із учасників установчої наради Координаційної ради з підготовки та впровадження Концепції меморіалізації, організованої Київською міською радою, що відбулася 20 вересня 2024 року. Головною метою заходу стало визначення чітких напрямів вшанування пам'яті загиблих і постраждалих унаслідок російської збройної агресії, створення пам'ятників, меморіалів та локацій, пов'язаних із бойовими діями, що велися у столиці України. НВІМУ чимало зробив

у цій галузі. Так, у приміщенні головного музею Збройних Сил України у м. Києві, а також у його регіональних філіях, було створено музейні експозиції, організовано тимчасові виставки, проведено науково-дослідну роботу зі створення Стіни пам'яті й Книги пам'яті загиблих у російсько-українській війні 2014–2024 років. Крім того, постійно надається методична допомога у створенні подібних проєктів в інших музеях та регіональних осередках за запитами (Тинченко, Я. 2024). Робота НВІМУ та його філій у сфері меморіалізації продовжується. Окремі повідомлення регулярно публікуються на офіційному сайті музею та на сторінці у Facebook. Однак наукових праць фахівців музею, що присвячені цій темі, наразі не виявлено.

Окремі питання меморіалізації та військового музеєзнавства у своїх роботах розглядають вчені В. Карпов, Л. Міненко, С. Руденко та інші (Карпов, В. 2007; Міненко, Л. 2021; Міненко, Л. 2022; Руденко, С. 2021).

Отже, комплексно питання розроблення нормативно-регламентних засад вшанування Захисників і Захисниць України, огляду, систематизації і розмежування різноманітності форматів таких заходів учені не розглядали. Крім того, залишилося поза увагою науковців і питання адаптації таких акцій у музейну діяльність.

Метою статті є аналіз нормативно-методичних і рекомендаційних документів, розроблених державними установами, а також пропозицій громадськості м. Києва щодо меморіальних заходів з увічнення історичних подій сучасної російсько-української війни й меморіалізації Захисників і Захисниць України станом на 2024 рік; упорядкування й розмежування означених акцій, напрацювання настанов щодо особливостей висвітлення відповідних подій та інформації про їхніх учасників під час підготовки експозицій (виставок) у діяльності вітчизняних військових музеїв сил безпеки і сил оборони для більш усвідомлено-патріотичного сприйняття меморіальних заходів різними категоріями відвідувачів.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи мету статті, проаналізовано нормативно-методичні та рекомендаційні документи, розроблені державними установами, щодо меморіальних заходів із увічнення сучасних воєнно-історичних подій. Міністерство оборони України, Міністерство молоді та спорту України і Міністерство у справах ветеранів України розробили рекомендаційні й методичні матеріали із вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників і Захис-

ниць України. Зокрема, у Концепції вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України у системі Міністерства оборони України (Концепція вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України в системі Міністерства оборони України. 2024) визначено значущість проблеми, основні терміни й поняття, мету Концепції, а також основні засади та принципи роботи із вшанування пам'яті загиблих (померлих) військовослужбовців. Крім того, наведено порядок реалізації Концепції та зазначені очікувані результати від впровадження цього документа. Концепція містить перелік нормативних документів, згідно з якими вона розроблена. У ній окреслено головні завдання роботи зі вшанування пам'яті. Також зазначено цільові напрями роботи Міністерства оборони України, що фактично є рекомендаціями для використання військовими музеями ЗС України у частині створення і відкриття Меморіальних комплексів (об'єктів, місць) у військових частинах та за їх межами. Водночас, Концепцією визначені принципи роботи із вшанування пам'яті загиблих Захисників і Захисниць України, що передбачають проведення всіх заходів на основі етичних норм, забезпечуючи ефективність та поєднання із національною політикою пам'яті.

Міністерство молоді та спорту України, у свою чергу, з метою патріотичного виховання молоді та консолідації українського народу також розробило рекомендації для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і громадських організацій щодо заходів, пов'язаних із героїзацією й вшануванням пам'яті осіб, які віддали життя за незалежність України. У цьому документі розглянуто питання створення секторів військових поховань та їх облаштування, наголошено на важливості значення типового надгробка для увічнення пам'яті загиблих військовослужбовців (незалежно від їх звання і посади), проаналізовано зарубіжний та український досвід. Охарактеризовано проблематику та запропоновано підходи для її вирішення в частині секторів військових поховань і церемоній поховання воїнів. Крім того, розглянуто питання увічнення пам'яті через встановлення пам'ятних знаків, монументів, відкриття меморіалів. Наголошено на важливості відображення імен загиблих у топонімах, назвах установ та організацій, інших адміністративних об'єктів. Вказано офіційні заходи і ритуали як вияви поваги й шани з боку органів влади. Зазначено види заходів патріотичного виховання молоді для впроваджен-

ня у закладах освіти і культури, в інформаційній сфері, а також акції громадських ініціатив (Методичні рекомендації з вшанування пам'яті борців за незалежність України. 2024).

Водночас, у 2024 р. Міністерство у справах ветеранів України підготувало Інформаційні матеріали до Дня пам'яті захисників України, які загинули у боротьбі за незалежність, суверенітет та її територіальну цілісність (Інформаційні матеріали до Дня пам'яті ...2024). Автори розмістили історичну довідку щодо традицій вшанування пам'яті полеглих у боях, проаналізувавши події, починаючи з 1917 до 2019 року. У документі зазначено мету проведення таких заходів, розглянуто деякі їх види. Корисними є ключові інформаційні повідомлення, гасло інформаційної кампанії, додаткові матеріали за темою дослідження, список бібліографічних посилань на книги, художні й документальні фільми про героїзм захисників України, тематичні пісні та музичні твори.

Крім розглянутих пропозицій від урядових установ, з приводу належного переліку меморіальних заходів фахово висловилися Український інститут національної пам'яті, Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України, Національна бібліотека імені Ярослава Мудрого, що підпорядкована Міністерству культури та стратегічних комунікацій України. Так, співробітники Українського інституту національної пам'яті розробили для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і громадських організацій Рекомендації щодо заходів, пов'язаних зі збереженням та вшануванням пам'яті учасників, жертв і подій російсько-української війни. Ці заходи є змістовними і містять належні, з погляду національної безпеки України, смислові акценти. В означеному документі викладено список меморіальних місць і місць поховань, інформацію щодо практичних прикладів музеєфікації війни, а також запропоновано комеморативні (тобто заходи, присвячені вшануванню пам'яті героїчних особистостей або подій через певні ритуали чи пам'ятні об'єкти), мистецькі, дослідницькі, інформаційні та інші заходи (Рекомендації для місцевих органів виконавчої влади. 2024). Досить інформативними є додатки до Рекомендацій. Зокрема, робоча група дослідила і висвітлила хронологію російсько-української війни (2014–2023 рр.). Коротко розкрито історичний досвід облаштування мілітарних місць пам'яті в Україні протягом ХХ – початку ХХІ століття. На сторінках Рекомендацій науковці Національ-

ного музею історії України у Другій світовій війні поділилися досвідом власної роботи під час повномасштабного вторгнення. Корисною є інформація про практичні аспекти меморіалізації російсько-української війни у Чернігові, а також факти комеморації в Україні та світі. Змістовним є розділ, де описано гендерний компонент, тобто вшанування внеску і чоловіків, і жінок різного віку у захист країни. Наведено приклади такої роботи із реальних жіночих історій і практичні поради з підготовки експозицій про війну з досвіду жінок. Надано методичні рекомендації стосовно усно-історичного інтерв'ювання учасників і свідків російсько-української війни. Наголошено на доцільності збору цільової інформації про мужні вчинки під час російсько-української війни. Запропоновано корисні практики для організації такої роботи на місцях.

Разом із тим, Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України у 2023 р. запропонував власний проєкт Концепції меморіалізації пам'ятних місць російсько-української війни Київщини до 2026 року (Концепція меморіалізації пам'ятних місць російсько-української війни на Київщині. 2023). Головною проблемою Комітет визначив відсутність якісно розроблених і доступних маршрутів і меморіалів, наповнених об'єднуючими сенсами та достовірною інформацією, й установив фактори, що спричинили негативні наслідки. Метою Концепції було визначено «наповнення об'єднуючими сенсами та достовірною інформацією місць пам'яті Київської області». Запропоновано конкретні цілі й завдання Концепції, що заплановано реалізувати до 2026 року. Наразі проєкт не є офіційно затвердженим Верховною Радою України. Проте 28 березня 2024 р. під час круглого столу на тему «Меморіалізація російсько-української війни: виклики та завдання», де організатором виступив Український інститут національної пам'яті, відбулося обговорення практичних кроків, що були здійснені і, фактично, були складовими у вирішенні питань з метою реалізації згаданої Концепції (Меморіалізація російсько-української війни: виклики та завдання. 2024).

Окрім державних установ та організацій, питання меморіалізації пам'яті також досліджували фахівці провідного вітчизняного культурного, освітнього і науково-інформаційного закладу – Національної бібліотеки імені Ярослава Мудрого. За результатами участі у згаданому круглому столі, завідувачка сектору диференційованого забезпечення процесів керівництва відділу наукового

аналізу та узагальнення інформації Інформцентру з питань культури та мистецтва Національної бібліотеки імені Ярослава Мудрого Г. М. Іванченко у своїй статті виклала позитивні практики пам'ятання і меморіалізації, що наразі опрацьовуються або вже втілені (Іванченко, Г. М. 2024). Також у статті охарактеризовано авторське бачення процесу відповідальної меморіалізації, а саме: врахування загального і локального контекстів; формулювання певних способів адекватної оповіді складної історичної правди (формулювання нарації); відповідальна меморіалізація (пошук адекватної мови репрезентації та комунікації із громадськістю); втілення проєктів на підставі достатньої згоди і розуміння. У підсумку, Г. М. Іванченко констатує недостатність системного підходу до меморіалізації російсько-української війни. Звертає увагу на проблеми пам'яті (політизація, селективна пам'ять, незабезпечення гідного вшанування всіх жертв, розміщення та збереження пам'ятників, забуття і недбале ставлення, комодифікація війни). Докладно розглядає питання національної комеморації.

У свою чергу, 26 червня 2024 р. у Київській міській державній адміністрації на зібранні, присвяченому увічненню пам'яті Героїв російсько-української війни (Новосвітня, К. 2024), представники громади Києва (громадські активісти, архітектори, історики, музейники і співробітники структурних підрозділів КМДА) узгодили пропозиції щодо реалізації відповідних заходів зі збереження пам'яті. Присутні зазначили, що сьогодні існують різні форми та прояви меморіалізації загиблих Захисників і Захисниць та подій російсько-української війни. Однак було акцентовано, що порівняно з 2014–2015 рр. кількість загиблих киян значно зросла і, відповідно, звичні та традиційні форми меморіалізації нині не завжди працюють. Учасники узагальнили такі основні проблеми, як: процес оброблення заявок на меморіальні дошки займає багато часу; велика кількість загиблих зумовлює питання «пріоритетизації» героїв; як саме увічнювати їх пам'ять; проблематично організувати спільне бачення родин загиблих. Також визначили головну умову меморіалізації у закладах освіти: не перетворювати школи на пантеони. Запропонували низку заходів для реалізації увічнення пам'яті загиблих.

Крім того, 20 вересня 2024 р. у м. Києві відбулося перше засідання Координаційної ради з підготовки і впровадження Концепції меморіалізації, за рішенням якої до кінця 2024 р. було заплановано розробити Концепцію та план дій із її ви-

конання. На засіданні повідомлено про врегулювання, станом на сьогодні, питання зовнішнього вигляду меморіальних дошок на фасадах будівель і про спрощення процедури їх встановлення для заявників. Проблемними були названі питання наявності у м. Києві різних форм увічнення, що зі збільшенням кількості загиблих втрачають своє патріотично-виховне значення, а в деякі – викликають повторне психологічне травмування родин. Тому головним завданням означеної Координаційної ради стало розроблення цілісної Концепції меморіалізації у м. Києві та плану дій із її впровадження (Розробити Концепцію меморіалізації в Києві та план дій з її впровадження мають до кінця цього року. 2024).

Узагальнюючи огляд останніх досліджень і публікацій щодо різних підходів до реалізації меморіальних заходів, зазначимо, що будь-яка установа чи організація (у тому числі музейна) самостійно, із врахуванням наявних ресурсів, вирішує, які заходи доречно провести з огляду на запропонований перелік. Проте, яку саме інформацію варто висвітлити та як її подати, іноді викликає складнощі. Саме тому під час опрацювання рекомендованих заходів, запропонованих державними інституціями і громадою м. Києва, стала очевидною необхідність реалізації комплексного державного підходу до меморіалізації Захисників і Захисниць України та подій російсько-української війни, що, на нашу думку, має бути унормований узагальненою Концепцією меморіалізації та планом дій з її впровадження. Водночас вважаємо, що систематизування і фахове розмежування таких заходів, по суті, має сприяти їхній оптимальній адаптації до практичного впровадження у діяльність військових музеїв сил безпеки і сил оборони України.

Сьогодні деякі установи та організації у своїй діяльності дедалі більше уваги почали приділяти питанням увічнення історичних подій сучасної РУВ і меморіалізації Захисників і Захисниць України. Проте ця робота не упорядкована і, на наше переконання, потребує змістовно-методичної систематизації. Саме тому, провівши комплексний аналіз відкритих джерел, пропонуємо узагальнений перелік рекомендованих заходів від державних інституцій та громади м. Києва (табл. 1), що дасть змогу співробітникам військових музеїв (інших заінтересованих осіб) під час організації військово-патріотичних акцій підібрати найбільш доцільні, враховуючи специфіку самої події, її контекст, наявну обстановку в регіоні чи державі й особистісні характеристики безпо-

середніх організаторів та учасників. Такий підхід сприятиме ефективно-цільовому патріотичному вихованню, фаховому формуванню сучасних ціннісних орієнтирів, об'єктивному збереженню історичної пам'яті та прогресуючо-тематичній активації відвідування різноманітних музейних закладів.

Як можемо переконатися, напрацьованих для впровадження різноманітних патріотичних заходів – достатньо. Водночас, варто зазначити, що жодна із представлених у табл. 1 установ, а також громада м. Києва не виокремлюють акції зі вшанування загиблих Захисників й Захисниць і тих, хто продовжують боротьбу, або, за станом здоров'я, отримали почесне звання ветеранів російсько-української війни, відновлюються та повертаються до мирного життя. До того ж, заходи, пов'язані з похоронними церемоніями загиблих

героїв, переважно не входять до сфери музейної діяльності, крім поодиноких випадків організації прощання у приміщенні музею. Тому для більш оптимально-прикладної адаптації меморіальних заходів (із зазначеного у табл. 1 переліку) у діяльність військових музеїв сил безпеки і сил оборони України пропонуємо їх розмежувати за певними ознаками, а саме:

- збереження пам'яті про загиблих під час російсько-української війни та увічнення героїчних подвигів;
- вшанування учасників, які продовжують боротьбу з окупантами, і ветеранів російсько-української війни.

На наше переконання, такий підхід сприятиме соціальній інтеграції усіх категорій громадян України – учасників РУВ та дасть об'єктивно-історичну можливість вітчизняним музейним

Таблиця 1

Перелік рекомендованих заходів з увічнення історичних подій сучасної російсько-української війни і меморіалізації Захисників та Захисниць України від державних інституцій та громадськості м. Києва*

№	Установи та організації	Перелік рекомендованих заходів з увічнення історичних подій і меморіалізації
1	2	3
	Міністерство оборони України	<p>Робота із вшанування пам'яті загиблих (померлих) військовослужбовців здійснюється за такими напрямками:</p> <ul style="list-style-type: none"> • налагодження внутрішніх і зовнішніх комунікацій у системі Міноборони й з інфлюенсерами для єдності в реалізації спільної мети, а також неухильного дотримання у використанні айдентики (сукупності візуальних елементів) та роботи з медіа під час організації та проведення заходів; • проведення заходів на честь загиблих (померлих) військовослужбовців; • створення та відкриття Меморіальних комплексів (об'єктів, місць) у військових частинах та за їх межами; • організація соціальної підтримки членів сімей загиблих (померлих) військовослужбовців; • здійснення заходів, узгоджених із політикою національної пам'яті; • участь у реалізації законодавства про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні, у тому числі в процесах деколонізації монументалістики і топонімії; • участь у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах виконавчої влади, місцевого самоврядування.

* Джерело: сформовано автором із використанням: Концепція меморіалізації пам'ятних місць російсько-української війни ні Київщині. 2023; Концепція вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України в системі Міністерства оборони України. 2024; Інформаційні матеріали до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. 2024; Рекомендації для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо заходів, пов'язаних зі збереженням та вшануванням пам'яті учасників, жертв та подій російсько-української війни. 2024; Іванченко, Г. М. 2024; Методичні рекомендації з вшанування пам'яті борців за незалежність України. 2024; Новосвітня, К. 2024.

1	2	3
	Міністерство молоді та спорту України	<p>Меморіальна діяльність, що забезпечується місцевими органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями:</p> <ul style="list-style-type: none"> • створення секторів військових поховань; • проведення уніфікованої церемонії поховання полеглих воїнів; • встановлення типових надгробків, однакових як для загиблого генерала, так і солдата (міжнародний досвід); • встановлення пам'ятних знаків, монументів, відкриття меморіалів; • відображення імен загиблих у топонімах, назвах установ та організацій; • забезпечення обов'язкового покладання квітів за участі керівників місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, іноземних офіційних делегацій, запалення лампадок, проведення хвилини мовчання під час офіційних заходів; • присвоєння загиблим героям звання Почесного громадянина населеного пункту, в якому вони проживали; • щорічне, за тиждень до Дня Незалежності, Дня Конституції, Дня Соборності встановлення портретів (або стендів) загиблих воїнів у фойє органів місцевого самоврядування, державних адміністрацій, закладів освіти та інших комунальних установ під гаслами «Вони загинули, щоб існувала Українська держава», «Пам'ятай про тих, хто віддав усе для України». Згортання експозиції (портретів) здійснювати через тиждень після відзначення згаданих державних свят; • проведення окремих занять, присвячених певним меморіальним подіям, фотовиставок, створення у закладах освіти, музеях, інших закладах культури і освіти експозицій про боротьбу з російською агресією, ініціювати проведення спеціальних конкурсів творчих робіт, соціальної реклами тощо; • розміщення соціальної реклами на рекламних конструкціях, аудіо- та відеоматеріалів на місцевих сайтах у мережі Інтернет, соціальних мережах.
	Український інститут національної пам'яті	<p>Розроблення і впровадження комеморативних практик (традицій, ритуалів та дій, спрямованих на вшанування пам'яті загиблих (померлих) та створення спільної пам'яті про події), мистецьких, дослідницьких, інформаційних проєктів та кампаній для всіх заінтересованих сторін:</p> <ul style="list-style-type: none"> • нематеріальні комеморативні заходи (періодично повторювані ритуали, присвячені героям); • створення фондаций (проєктів), що продовжать справу такої особистості; • організація зустрічей друзів, побратимів, рідних; • проведення зустрічей у закладах освіти і культури; • організація роботи громадських і культурних просторів та заходів «живої пам'яті» (спортивні змагання, конкурси, забіги, марафони тощо); • здійснення дослідницьких проєктів, пов'язаних із російсько-українською війною (експедиції науковців місцями бойових дій, збір свідчень про бойові дії, життя в окупації, досвід тимчасово переміщених осіб тощо, що документують події під час війни і наповнюють змістом такий напрям історичної науки, як «усна історія»); • залучення до таких заходів учасників російсько-української війни як із числа військовослужбовців (ветеранів), так і цивільних осіб; • інтеграція ветеранів у сучасну культуру; • створення локальних меморіальних проєктів (маршрутів пам'яті та опору тощо); • створення геоінформаційної системи – інтерактивної карти (місць бойових дій, місць спротиву, меморіальних місць, арт-об'єктів, пов'язаних із російсько-українською війною); • створення локальних медійних платформ.

1	2	3
	Міністерство у справах ветеранів України	<p>Заходи із вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України:</p> <ul style="list-style-type: none"> • запровадження всеукраїнської акції «Сонях пам'яті» до Дня пам'яті захисників України 29 серпня 2014 р., дня, коли відбувся потужний прорив української групи військ із російського оточення під час Іловайської операції; • встановлення нової традиції, а саме розміщення зменшених копій державного прапора на могилах захисників України разом із покладанням квітів; • спорудження меморіальних комплексів, встановлення пам'ятних знаків (пам'ятників, меморіалів, меморіальних дошок тощо); • оголошення 29 серпня о 10.00 загальнонаціональної хвилини мовчання як знак вшанування пам'яті захисників України; • застосування гасла інформаційної кампанії «Живі, поки пам'ятаємо».
	Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики	<p>Запропонував створити інституцію, що координує, розвиває та об'єднує місця пам'яті в країні, на базі яких мають:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формувати сенси, що спонукають до критичного мислення, активної громадянської позиції, пошуку істини та розуміння історичних подій; • стати майданчиком для діалогу, пошуку та комунікації об'єднаних сенсів; • сприяти впровадженню українських напрацювань щодо методики подачі та інтерпретації подій і складних тем у міжнародних практиках; • розробляти маршрути місць пам'яті, організовувати вільний і легкий доступ до них та створювати розгалужені сервісні послуги для усіх груп населення, у тому числі маломобільних; • розміщення актуальної та достовірної інформації про меморіальні місця і надання зручного доступу до неї вітчизняним й іноземним відвідувачам; • забезпечувати державну політику у сфері меморіалізації, формувати ціннісну систему української національної ідентичності та нову систему цінностей як запоруки сталого миру.
	Національна бібліотека імені Ярослава Мудрого	<p>Приклади конкретних національних меморіалів та місць пам'яті в регіонах, втілені чи заплановані до створення внаслідок російсько-української війни:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Трирівнева модель функціонування місць пам'яті, що передбачає вшанування захисників України на національному та локальному рівнях: <ul style="list-style-type: none"> • Український національний пантеон (існує в проєкті); • Національний військовий меморіальний комплекс (з 08.12.2023 розміщений у с. Гатне Фастівського району Київської обл.); • сектори військових поховань, окремі могили, пам'ятники та пам'ятні знаки (присутні на цвинтарях у всіх регіонах України). 2. Національний меморіал російсько-української війни (заплановано відкрити після закінчення російсько-української війни). 3. Меморіальний проєкт «Відкритий перелом» («Дорога життя») (запроєктований для реалізації в м. Ірпінь Київської обл.). 4. Стіна пам'яті полеглих за Україну у м. Києві (зображення полеглих розміщено на мурах Михайлівського Золотоверхого собору, біля вхідної групи Національного військово-історичного музею України та у його філії – Музеї важкої бомбардувальної авіації (м. Полтава). 5. Цифровий меморіал героям і жертвам російсько-української війни (https://www.inheart.memorial/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw3P-2BhAEEiwA3yPhwEmgAntHgKC-CC9ujOu3GF-hRWsuf0VWwiYGBXMGqKRomECFLh09AhoCzK8QAvD_BwE). 6. Імерсивна інсталяція «Хрест Героїв» (розміщено у м. Вишгород Київської обл., з 24.02.2024). 7. Дім матері Алевтини Кахідзе (розміщено у с. Музичі Київської обл. з 23.12.2021).

1	2	3
	Громада Києва	<p>Необхідні заходи для реалізації меморіалізації загиблих героїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розмістити цифрові екрани на площах, сайтах (цифрова меморіалізація); • переосмислити наповнення станції метро «Площа Українських героїв» у м. Києві; • забезпечити роботу інклюзивного простору для меморіальних заходів і розмістити там електронну версію Книги пам'яті; • забезпечити друкованою версією Книги пам'яті усі міста України; • дослідити громадську думку (опитування) щодо заходів із меморіалізації; • забезпечити доступність і публічність існуючих меморіалів у районах м. Києва; • забезпечити належне здійснення патріотичного виховання у закладах освіти м. Києва та області; • створити Музей російсько-української війни; • забезпечити виконання державних/муніципальних програм підтримання родин загиблих.

працівникам цілеспрямовано-фахово актуалізувати відповідні експозиції (виставки) й прогресуюче-тематично активізувати відвідування музейних закладів. Отже, пропонуємо перелік рекомендованих державними і громадськими інституціями заходів щодо увічнення історичних подій і меморіалізації (табл.1) реалізовувати залежно від об'єктивних обставин, належним чином враховуючи їх цільове призначення. Зокрема, до списку заходів зі збереження пам'яті про загиблих під час РУВ та увічнення героїчних подвигів пропонуємо віднести (джерела означені після табл. 1):

- створення експозицій (виставок), спрямованих на вшанування героїчних вчинків загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України;
- створення та відкриття пам'ятних знаків, монументів, меморіальних комплексів (об'єктів, місць), експозицій (виставок) у музеях, військових частинах або інших пам'ятних місцях;
- упровадження нових комеморативних традицій, зокрема розміщення зменшених копій державного прапора на місцях пам'яті або поховань Захисників і Захисниць;
- участь в організації присвоєння загиблим звання Почесного громадянина населеного пункту, де вони проживали (служили, працювали);
- організація місць прощання із загиблими Захисниками і Захисницями України у середовищі музейних меморіальних майданчиків;
- проведення заходів на честь загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України у спеціально створених меморіальних місцях;

- обов'язкове оголошення хвилини мовчання під час таких заходів;
- участь в організації соціальної підтримки членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць.

У свою чергу, до списку заходів зі вшанування учасників, які продовжують боротьбу з окупантами, і ветеранів РУВ пропонуємо віднести (джерела означені після табл. 1; Сухомлинська, О. 2017):

- створення експозицій (виставок), спрямованих на вшанування героїчних вчинків Захисників і Захисниць України, які продовжують боротьбу з окупантами, ветеранів (учасників) РУВ і тих, хто після реабілітації повертаються до мирного життя;
- інтеграцію ветеранів у сучасну культуру та залучення до музейних (наукових, освітніх) проєктів, пов'язаних із РУВ (організація мистецьких, дослідницьких та інформаційних проєктів, присвячених героям РУВ);
- участь у створенні локальних меморіальних проєктів (маршрутів пам'яті, інтерактивних карт, спортивних змагань, конкурсів, марафонів тощо);
- проведення зустрічей із друзями, побратимами та рідними на базі військових музеїв сфери безпеки і оборони;
- участь в організації соціальної підтримки Захисників і Захисниць України, які продовжують боротьбу з окупантами, ветеранів РУВ, тих, хто після реабілітації повертаються до мирного життя, та членів їхніх сімей;
- організацію патріотичних заходів для дітей та юнацтва, основною метою яких має стати підтримання у цієї категорії відвідувачів прагнення робити і творити справедливе добро,

розвиток критичного мислення популяризацією читання, акцентуванням на шкідливості «кліпового» сприйняття інформації (звичка сприймати інформацію за допомогою короткого, яскравого, дуже виразного образу), що блокує розвиток критичного мислення.

Фахове усвідомлення доцільності такого диференційованого ставлення до надзвичайно чутливих суспільно значущих питань сьогодення України та на її перспективу дасть можливість не випустити із поля зору музейних працівників вітчизняних військових музеїв сил безпеки і сил оборони жодного громадянина й громадянку, які захищали, захищають та захищатимуть суверенітет і цілісність нашої незалежної держави. Особливо, на наше переконання, це буде суттєво цінним під час розповіді про конкретного Героя та об'єктивні події, пов'язані з його подвигом. Адже важливо виокремити і подавати інформацію, що підкреслює перемогу життя над смертю, навіть якщо людина загинула. У зв'язку з цим, завдання музею полягає не в тому, щоб викликати негативні емоції чи страх перед життєвими випробуваннями у будь-якої категорії відвідувача, а в тому, щоб звернути його увагу на досвід, що не завжди є трагічним, і може бути корисним для прийняття правильних особистісних рішень у майбутньому. Тому під час створення експозицій (виставок), з урахуванням відповідного розмежування розглянутих нами заходів, пропонується використовувати наступний порядок висвітлення героїчних фактів: фіксація назви і місця події; П.І.Б. людини (групи осіб) учасника(ів); мета вчинку; факти (хід ситуації); можливі подібні випадки, що стали взірцевими; висловлення власних думок екскурсоводів або міркувань офіційних державних осіб чи науковців з огляду на причинно-наслідкові зв'язки (Міненко, Л. 2022).

Маємо визнати, що запропоновані в офіційних документах акції, що були нами розмежовані для реалізації, є практично можливими як для впровадження у діяльність військових музеїв сил безпеки і сил оборони України, так й інших закладів освіти і культури. У будь-якому разі вони сприятимуть актуалізації експозиційної (виставкової) діяльності у патріотично-виховному напрямі та активації їх відвідування. Крім того, дадуть змогу дійсно задокументувати трагічний досвід українського народу, отриманий під час РУВ, а також виокремити приклади героїзму, що стануть джерелом гордості для підростаючого покоління і суспільства загалом. Особливо важливо, щоб цей досвід був зафіксований науковця-

ми-істориками, які, самі будучи учасниками РУВ, можуть зберегти власні безцінні враження і спогади для нащадків.

Висновки. У статті проаналізовано офіційні матеріали із вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України і тих, хто продовжують боротьбу чи є ветераном (учасником) російсько-української війни, розроблені і рекомендовані до використання Міністерством оборони України, Міністерством молоді та спорту України, Міністерством у справах ветеранів України. Крім того, враховано фахові напрацювання співробітників Українського інституту національної пам'яті, Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, Національної бібліотеки імені Ярослава Мудрого. Не залишилися поза увагою і практичні пропозиції щодо реалізації означеного, висловлені на підсумковому зібранні громадськості міста Києва, присвяченому увічненню пам'яті Героїв російсько-української війни.

Це дало змогу рекомендувати авторський підхід до розмежування меморіальних заходів з метою їх оптимально-адаптованого використання у діяльності військових музеїв сил безпеки і сил оборони України. Наголошено, що означені заходи є не лише сутнісно-доцільними і практично можливими для здійснення, а й мають значний потенціал мотивування щодо увічнення національної пам'яті та виховання майбутніх поколінь на реальних прикладах патріотизму і мужності учасників російсько-української війни.

В якості позитивних музейних практик запропоновано авторське бачення порядку висвітлення історичних подій сьогодення під час підготовки експозицій (виставок, інших музейних заходів) з метою їх оптимальної адаптації до застосування у діяльності військових музеїв сил безпеки і сил оборони України. Акцентовано увагу на тому, що у цьому процесі особливо важливим є участь науковців-істориків, які мають фіксувати розповіді учасників російсько-української війни і власні військові спогади, гарантуючи фахово зберегти досліджене й задокументоване для майбутніх поколінь.

Вважаємо, що перспективи подальших наукових розвідок можуть охоплювати вивчення впливу експозицій на національну свідомість і патріотичне виховання, розвиток інноваційних методів презентації військових подій, а також порівняння меморіальних практик у різних країнах. Особливо уваги заслуговує продовження вивчення особистих свідчень учасників бойових дій та встанов-

лення їх місця і ролі для збереження історичної пам'яті. Також перспективним є аналіз впливу на процес соціальної реабілітації ветеранів від співпраці з військовими музеями. Загалом, по-

дальші дослідження такого спрямування можуть суттєво сприяти розвитку музейної справи у сфері безпеки та оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Верхотурова, М. А. & Голик, М. М. (2022). Меморіалізація подій російсько-української війни як чинник національної безпеки України. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану: Збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки–2022 в Україні*. Київ, Україна, 24 травня 2022 р. Київ : ДНДІ МВС України, с. 315–317.

Воляннюк, О. (2024). Функції політик пам'яті та ідентичності в умовах війни. *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції*. Київ, Україна, 23 квітня 2024 р. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, с. 37–39.

Іванченко, Г. М. (2024). Практики пам'ятання і меморіалізація. Як гідно вшанувати героїв, жертв і події російсько-української війни? URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2024/memo1.pdf [дата зверн.: 19.08.2024].

Інструкція з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 10.07.2019 №374 (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0864-19#Text> [дата зверн.: 05.11.2024].

Інформаційні матеріали до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. (2024). URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/informacijni-materiali-do-dnu-a-ratuvati> [дата зверн.: 19.08.2024].

Карпов, В. (2007). *Музейна справа у Збройних Силах України (1996–2006)*. Київ : НВІМУ, 96 с.

Концепція вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України в системі Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 12.08.2024 №544 (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0544322-24#Text> [дата зверн.: 19.08.2024].

Концепція меморіалізації пам'ятних місць російсько-української війни на Київщині. (2023). URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34716.pdf> [дата зверн.: 19.08.2024].

Меморіалізація російсько-української війни: виклики та завдання. (2024). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3844788-memorializacia-rosijskoukrainskoi-vijni-vikliki-ta-zavdanna.html> [дата зверн.: 19.08.2024].

Методичні рекомендації з вшанування пам'яті борців за незалежність України. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Info_metod_materialy/vshanyvannya-broshyuaostannafinvshanyvannya-broshyrafyn.pdf [дата зверн.: 19.08.2024].

Міненко, Л.М. (2021). *Становлення і розвиток Національного військово-історичного музею України (1995–2013 рр.)*: дис. ... д-ра філософії: 032 – історія та археологія. Київ, 313 с.

Міненко, Л. (2022). Практичні аспекти національно-патріотичного виховання громадян України в сучасних умовах. *Сучасний культурно-мистецький простір: креативні та інформаційно-комунікативні трансформації: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 21–22 червня 2022 р. Київ : НАКККіМ, с. 54–56.

Новосвітня, К. (2024). Влада столиці розпочала діалог щодо увічнення пам'яті Героїв російсько-української війни. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/99879/> [дата зверн.: 19.08.2024].

Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII (2018). *Відомості Верховної Ради України*. № 31, Ст. 241.

Рекомендації для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо заходів, пов'язаних зі збереженням та вшануванням пам'яті учасників, жертв та подій російсько-української війни. (2024). URL: <file:///E:/LkVYg1707824145D5tKV.pdf> [дата зверн.: 19.08.2024].

Розробити Концепцію меморіалізації в Києві та план дій з її впровадження мають до кінця цього року – Марина Хонда. (2024). URL: https://kyivcity.gov.ua/news/rozrobiti_kontseptsiyu_memorializatsi_v_

kiyevi_ta_plan_diy_z_vprovadzhennya_mayut_do_kintsya_tsogo_roku_marina_khonda/ [дата зверн.: 23.09.2024].

Руденко, С.Б. (2021). *Соціокультурне призначення та інституційна специфіка музею: дис. ... д-ра культурології: 26.00.01 – теорія та історія культури*. Київ, 515 с.

Сухомлинська, О. (2017). Героїзм і героїчне у вихованні: вчора і сьогодні. *Світосгляд*. № 4 (66), с. 29–33.

Тинченко, Я. (2024). Меморіалізація російсько-української війни. URL: <https://www.facebook.com/nvimu/posts/pfbid02tW8bz3eFjSVCL7wLHAivp47pQEPyHyvP9oRUjzf242tEET7F9CJCsBUmqFYaMCrnl> [дата зверн.: 04.11.2024].

REFERENCES

Informatsiini materialy do Dnia pamiati zakhysnykiv Ukrainy, yaki zahynuly v borotbi za nezalezhnist, suverenitet i terytorialnu tsilisnist Ukrainy. (2024). [Information Materials for the Day of Remembrance of Defenders of Ukraine who Died in the Struggle for the Independence, Sovereignty, and Territorial Integrity of Ukraine]. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/informacijni-materiali-do-dnya-pamyati> [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Instruktsiia z orhanizatsii diialnosti viiskovykh muzeiv, muzeiv (kimnat) boiovykh tradytsii u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Instruction for the Organization of Military Museums and Museums (Rooms) of Combat Traditions in the Armed Forces of Ukraine]: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 10.07.2019 № 374 (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0864-19#Text> [Accessed: 05.11.2024]. [in Ukrainian].

Ivanchenko, H. M. (2024). *Praktyky pamiatannia i memorializatsiia. Yak hidno vshanuvaty heroiv, zhertv i podii rosiisko-ukrainskoi viiny?* [Practices of Remembrance and Memorialization. How to Properly Honor the Heroes, Victims, and Events of the Russo-Ukrainian War?]. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematchi_ogliadi/2024/memo1.pdf [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Karpov, V. (2007). *Muzeina sprava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy (1996–2006)* [Museum Affairs in the Armed Forces of Ukraine (1996–2006)]. Kyiv: NVIMU, 96 s. [in Ukrainian].

Kontseptsii memorializatsii pamiatnykh mist rosiisko-ukrainskoi viiny na Kyivshchyni. (2023). [Concept of Memorialization of Commemorative Sites of the Russo-Ukrainian War in the Kyiv Region]. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/documents/zasid/75684.html> [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Kontseptsii vshanuvannia pamiati zahybylykh (pomerlykh) Zakhysnykiv ta Zakhysnyts Ukrainy v systemi Ministerstva oborony Ukrainy [Concept for Honoring the Memory of Fallen (Deceased) Defenders of Ukraine within the Ministry of Defense of Ukraine]: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 12.08.2024 №544 (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0544322-24#Text> [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Memorializatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia. (2024). [Memorialization of the Russo-Ukrainian War: Challenges and Tasks]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3844788-memorializacia-rosijskoukrainskoi-vijni-vikliki-ta-zavdannia.html> [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Metodychni rekomendatsii z vshanuvannia pamiati bortsiv za nezalezhnist Ukrainy. [Methodological Recommendations for Honoring the Memory of Fighters for Ukraine's Independence]. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Info_metod_materialy/vshanyvannya-brosyraostannafinvshanyvannya-brosyrafin.pdf [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Minenko, L. (2022). *Praktychni aspekty natsionalno-patriotichnoho vykhovannia hromadian Ukrainy v suchasnykh umovakh*. [Practical Aspects of National-Patriotic Education of Ukrainian Citizens in Modern Conditions]. *Suchasnyi kulturno-mystetskyi prostir: kreatyvni ta informatsiino-komunikatyvni transformatsii: Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 21–22 chervnia 2022 r. Kyiv : NAKKKiM, s. 54–56. [in Ukrainian].

Minenko, L. M. (2021). *Stanovlennia i rozvytok Natsionalnoho viiskovo-istorychnoho muzeiu Ukrainy (1995–2013 rr.)* [Formation and Development of the National Military Historical Museum of Ukraine (1995–2013)]. (PhD Thesis). Kyiv, 313 s. [in Ukrainian].

Novosvitnia, K. (2024). *Vlada stolytsi rozpochala dialog shchodo uvichnennia pamiati Heroiv rosiisko-ukrainskoi viiny* [The Capital's Authorities Initiated a Dialogue on the Memorialization of Heroes of the Russo-Ukrainian War]. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/99879/> [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 31, Art. 241. [in Ukrainian].

Rekomendatsii dlia mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta hromadskykh orhanizatsii shchodo zakhodiv, poviazanykh zi zberezhenniam ta vshanuvanniam pamiaty uchasnykiv, zhertv ta podii rosiisko-ukrainskoi viiny. (2024). [Recommendations for Local Executive Authorities, Local Self-Government Bodies, and Public Organizations Regarding Measures Related to the Preservation and Commemoration of Participants, Victims, and Events of the Russo-Ukrainian War]. URL: file:///E:/LkVYg1707824145D5tKV.pdf [Accessed: 19.08.2024]. [in Ukrainian].

Rozrobyty Kontseptsiiu memorializatsii v Kyievi ta plan dii z yii vprovadzhennia maiut do kintsia tsoho roku – Maryna Khonda. (2024). [The Concept of Memorialization in Kyiv and the Action Plan for Its Implementation Must Be Developed by the End of This Year – Maryna Khonda]. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/rozrobity_kontseptsiiu_memorializatsii_v_kyievi_ta_plan_dii_z_vprovadzhennia_maiut_do_kintsia_tsoho_roku_marina_khonda/ [Accessed: 23.09.2024]. [in Ukrainian].

Rudenko, S. B. (2021). *Sotsiokulturne pryznachennia ta instytutsiina spetsyfika muzeiu* [Socio-cultural Purpose and Institutional Specificity of the Museum]. (Doctoral Thesis). Kyiv, 515 s. [in Ukrainian].

Sukhomlynska, O. (2017). Heroizm i heroichne u vykhovanni: vchora i sohodni [Heroism and the Heroic in Education: Yesterday and Today]. *Svitohliad*. № 4 (66), s. 29–33. [in Ukrainian].

Tynchenko, Ya. (2024). Memorializatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny [Memorialization of the Russian-Ukrainian War]. URL: <https://www.facebook.com/nvimu/posts/pfbid02tW8bz3eFjSVCL7wLHAivp47pQEpyHyvP9oRUjzf242tEET7F9CJCSBUMqFYaMCrml> [Accessed: 04.11.2024]. [in Ukrainian].

Verkhoturova, M. A. & Holyk, M. M. (2022). Memorializatsiia podii rosiisko-ukrainskoi viiny yak chynnyk natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Memorialization of the Events of the Russian-Ukrainian War as a Factor of National Security of Ukraine]. *Aktualnist ta osoblyvosti naukovykh doslidzhen v umovakh voiennoho stanu: Zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii z nahody vidznachennia Dnia nauky–2022 v Ukraini*. Kyiv, Ukraina, 24 travnia 2022 r. Kyiv : DNDI MVS Ukrainy, s. 315–317. [in Ukrainian].

Volianiuk, O. (2024). Funktsii polityk pamiaty ta identychnosti v umovakh viiny [Functions of Memory and Identity Policies in Wartime]. *Polityka ta pravo v umovakh dii voiennoho stanu: poshuk rishen: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 23 kvitnia 2024 r. Kyiv : Vyd-vo UDU imeni Mykhaila Drahomanova, s. 37–39. [in Ukrainian].

Liudmyla MINENKO

PhD

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0249-9856>

**REGULATORY AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF MEMORIAL ACTIVITY
IN THE MILITARY MUSEUMS OF THE SECURITY FORCES AND DEFENCE FORCES
OF UKRAINE (2024)**

The purpose of the article is to analyse the regulatory, methodological and recommendation documents developed by state institutions regarding memorial actions to perpetuate the historical actions of the modern russian-Ukrainian war and memorialise the Defenders of Ukraine as of 2024. Also, the proposals of the Kyiv public were analysed on this issue. As a result, these actions were organised and differentiated. In addition, guidelines were developed on the specifics of organising the coverage of relevant actions and information about their participants in the preparation of expositions (exhibitions) in the activities of national military museums of the security forces and defence forces. This was done with the aim of a more conscious and patriotic perception of memorial actions by different categories of visitors.

In this article, proposed for implementation by stakeholders the memorial events to honour the Defenders of Ukraine are presented in tabular form. This systematisation makes it possible to simplify the process of choosing the most appropriate action. Furthermore, the actions are differentiated into actions to honour fallen heroes and those who continue to fight the occupation forces of the russian federation or are veterans (participants) of the russian-Ukrainian war. This approach was implemented with the aim of optimal and applied adaptation of the events for their use in the activities of military museums of the security and defence forces and constitutes the scientific novelty of our study. At the same time, an algorithm for highlighting objective facts about real participants in historical events in the preparation of thematic expositions (exhibitions) is proposed as evidence of positive museum practice.

In view of the above, the theoretical and practical significance of our study is that the systematic list provided allows us to get acquainted with different approaches to the memorialisation of the above in a sufficiently meaningful and methodical way. In fact, the thematic differentiation of memorial actions will help to qualitatively select the necessary one for the most productive and timely use, depending on the circumstances. Therefore, properly selected and professionally implemented actions will guarantee the relevance of the exposition (exhibition) work in the field of security and defence, which, in our opinion, should activate the target visitor.

Keywords: *memorial actions, Defenders of Ukraine, russian-Ukrainian war, delimitation of memorial actions (events), military history museums, military museums of the security forces and Defence Forces of Ukraine, policy of memory, regulatory and methodological principles of military memorial activities.*